

Nu rest mij nog dit alles in verband te brengen met mijn onderwerp "het kinderlijk egoïsme".

De mens is het laatste verschijnsel der werkelijkheid, waarin alle vorige verschijnselen zijn uitgelopen. Alles heeft zich tot dit laatste omgezet daarom is dit laatste verschijnsel het concentratiepunt van de gehele wereld der verschijnselen, het gehele heelal. Als een eerste bewustzijn laat zich dit in de mens gelden, hij beseft zich als "IK", als een punt waartoe alles zich omzet. Vandaar dat hij beseft dat alles om hem, om dat "ik" draait. Alles loopt in dat laatste verschijnsel uit, en zo houdt dus dat laatste verschijnsel alles in, en voelt of beseft dat laatste verschijnsel, dat "ik" zich als heer en meester over alles. Hij vindt het gewoon dat hij op alles beslag kan leggen, vindt het gewoon dat alles zich aan hem moet onderwerpen.

Hier ligt de kern van het egoïsme. Hier ligt ook de kern van zijn machtsgevoel, want boven dit concentratiepunt gaat niets uit. *Hij is er alleen* maar dan ook zo alleen als alleen maar zijn kan, zo afgrijzelijk eenzaam, een verdorrende eenzaamheid.

Pas wanneer de verheldering van de spiegeling, van het bewustzijn doorzet, ontstaat het besef van die andere werkelijkheid, waarbij de eenheden volledig -ineen-zijn, en welke tegengesteld is aan de werkelijkheid als verschijnsel. Bij de werkelijkheid als verschijnsel zijn de oorspronkelijke eigenschappen verloren gegaan, van luchtig, vluchtig, bewegelijk, doorzichtig, en helder, werden ze verdicht, vast, ondoordringbaar, afgesloten, traag, de bewegelijkheid latent.

Beide werelden zijn in de mens ineens, doch hij kan zich beseffen als de ene of de andere werkelijkheid, en daarnaar handelen en denken.

Aanvankelijk laat de werkelijkheid als verschijnsel zich in hem gelden, en wel als concentratiepunt, waarin alles uitloopt, met alle eigenschappen van die werkelijkheid.

Beseft de mens zich echter als die andere werkelijkheid, als het volledig-ineen-zijn van de eenheden, dan beseft hij de mens als liefde, als gemeenschapswezen, hetgeen zich dan eveneens in hem laat gelden.

Wij kunnen dus concluderen, dat zowel het egoïsme als de gemeenzaamheid aan de mens meekomen, en dat als eerste zich het besef laat gelden van het egoïsme, om vervolgens door verheldering van bewustzijn, het gemeenschapsgevoel gaat meespreken.

Omdat het in de werkelijkheid gaat om datgene waarin het geheel uitloopt, dus om de verheldering van het bewustzijn, kunnen we het egoïsme aanvankelijk of kinderlijk noemen, dus nog onvolwassen.

L. R.

Ik ben een stuk zekerder geworden, toen ik begon te beseffen, dat het allemaal nog niet zo zeker was, als ik dacht.

Fons Jansen.

MEDEDELINGENBLAD

van de

NEDERLANDSE WERKGEMEENSCHAP VOOR
INDIVIDUALPSYCHOLOGIE

15e JAARGANG

juni 1966

Redactie: J. A. Delbez, Oosterbeek,
J. Vinkeborg, Bilthoven.

Redactieadres: Mevrouw L. M. C. Richard-Stuurman,
Pippelingstraat 60, Den Haag.
Telefoon 68 34 22.

WEERSTANDEN TEGEN VERANDERING

Voordracht van de Heer drs. H.W. von Sassen gehouden op 28 januari 1966 te Amsterdam

In de huidige steeds veranderende samenleving is dit thema zeer actueel en doet zich als probleem voor in alle soorten organisaties tot in het gezin toe. De sociaal-psycholoog Lewin beschrijft in zijn boek "Resistance to Change" een aantal experimenten t.a.v. weerstand tegen verandering, die bijzonder bruikbaar waren voor de praktische toepassing. Het begrip WEERSTAND is afkomstig uit de psycho-analyse. De WEERSTAND TEGEN VERANDERING wordt duidelijk getekend in het volgende historische voorbeeld uit circa 1840: De postdirecteur van Londen adviseerde "tegen" het voorstel tot invoering van de postzegel o.a. omdat zijn postkantoor te klein zou blijken bij de enorme toename van het briefverkeer.

Dit historisch advies doet humoristisch aan, maar hoeveel van de tegenwoordige deskundige adviezen zullen nog op ditzelfde idee gebaseerd zijn? Bij de éénwording van Europa b.v. wordt een enorme strijd gestreden over bepaalde grenstarieven.

Men voert daarbij aan, dat de industrie ten gronde zal gaan, dat er niet meer geconcurrereerd kan worden enz. Worden echter onder politieke druk toch de verminderde tarieven ingevoerd, dan blijken de industrieën desondanks te floreren. Opmerkelijk daarbij is dan nog, dat enige tijd na de doorvoering van de verandering, deze door iedereen als normaal geaccepteerd werd. Dit verschijnsel wordt telkens waargenomen en leidde tenslotte tot psych. onderzoek tijdens en na de 2e wereldoorlog. Bij dit onderzoek werd een verandering ingevoerd (op verschillende manieren), welke na een zekere aanlooptijd door een ieder als juist bevonden werd.

Als eerste werd opgemerkt, dat de weerstand uit VERMEENDE BEZWAREN bestond; vroeger hadden deze als denkfouten gekwalificeerd, niet vermoedende, dat zij uit een psychische gesteldheid voortsprongen.

Dit impliceert nu ook weer niet, dat ieder voorstel direct aangenomen zou moeten worden, maar veel vaker dan men vermoedt, spelen psychische weerstanden tegen verandering een rol.

Bij welke mensen wordt de weerstand aangetroffen?

Niet bij buitenstaanders, die met een onbevangen kijk op de zaak eerder met een advies komen om het maar eens te proberen, maar juist bij de deskundigen, die in de situatie staan, de mensen van de praktijk, die met hun ervaring het beter menen te weten, dan wie ook.

Inderdaad, zij zijn BEKEND, maar ook GEWEND geraakt met en aan de situatie. Hier past het bekende begrip BEDRIJFSBLINDHEID d.w.z. dat bepaalde systematisch terugkerende fouten door de desbetreffende mensen wegens hun vanzelfsprekendheid niet worden opgemerkt.

De Hr. v. S. zou het begrip BEDRIJFSBLINDHEID willen verruimen en liever spreken van SITUATIEBLINDHEID. Een ieder, die beroepshalve zich in een situatie bevindt, zou op deze SITUATIEBLINDHEID BEDACHT MOETEN ZIJN. Hij zou moeten overwegen, dat een onuitvoerbaar schijnende verandering toch misschien mogelijk zal zijn.

Een ander aspect van de WEERSTAND TEGEN VERANDERING ligt in het EXISTENTIEEL GEBONDEN ZIJN AAN DE SITUATIE, waarin men zich verantwoordelijk weet.

Men voelt zich safe bij de vertrouwde handelingen (de zaak loopt immers) en veranderingen verhogen de kans op mislukking. Angstvallig staat men tegenover "theoretische" voorstellen van adviserende buitenstaanders.

De min of meer moedige mensen, die, binnen de situatie waarin zij leven, met hervormingen komen, moeten al een grote mate van prestige genieten willen ze niet met wantrouwen aangekeken of als "een lastige vent" terzijde geschoven worden.

Een nieuweling heeft hier helemaal geen kans. Komt hij met critiek op die "ouderwetse onpraktische boel" dan worden zoveel weerstanden gewekt, en zoveel agressie in zijn richting afgezonden, dat hij al spoedig geïsoleerd raakt.

lijkheid, of langs de weg van het abstracte, logische denken, met als resultaat zeker weten. Beide takken van wetenschap, de empirische en de abstracte, zoals o.a. de wiskunde, hebben zich afzonderlijk ontwikkeld in de loop van de geschiedenis en elkaar beïnvloed. Ook de filosofie, welke zich ontwikkelt langs de weg van de logica behoort tot het abstracte denken. Beide takken van wetenschap hebben in deze eeuw ieder op hun wijze de grond der wereld van de verschijnselen aangetoond, nl. de energetische eenheden of enkelvoudigheden, welke in zich zelf bewegelijk zijn.

Uit deze enkelvoudigheden, hun karakter en hun verhouding heeft het abstracte denken de gehele werkelijkheid uitgerekend langs de weg van denknoodwendigheden en de consequenties. (filosofie van drs. J. Börger 1888 - 1965). Voor mijn onderwerp heb ik een gedeelte uit deze berekening nodig, doch moet ik slechts volstaan met een zeer grove onuitgewerkte lijn, nl. deze: De eenheden vormen massa's welke krachtens hun verhouding, ineengeraken en samenstellingen vormen, daarbij zich verdichtend. De wereld der verschijnselen ontstaat. De eerste samenstelling is het magnetisch veld, dat zich omzet tot nevelvlek. Vervolgens tot sterrehoop tot zonnestelsel, tot planetenstelsel. Steeds houdt daarbij de volgende massa de vorige in en loopt uit in de weer volgende. Bij de wereld der verschijnselen zijn de eenheden ineens, doch niet volledig ineens. Zij vormen samenstellingen welke geanalyseerd kunnen worden. Bij de planeet komt dit verdichtingsproces tot een eind, de eenheden hebben dan hun oorspronkelijk karakter verloren, de ijheid werd verdicht, de bewegelijkheid latent, de doorzichtige helderheid donker.

Kunnen de eenheden niet dichter ineens, dan volgt het wordingsproces, waarbij de eenheden meer en meer in elkaar overgaan, en meer en meer hun bewegelijkheid terug krijgen; Leven of het organische ontstaat. Tenslotte zijn de eenheden volledig ineens, het laatste verschijnsel loopt uit of is tevens een doorzichtige ijle bewegelijke massa. Dit is bij de mens. De hersens van de mens zijn de laatste donkere massa welke door de wekelijheid gevormd wordt, die tegelijk een in zich zelf bewegelijke, luchtige, vluchtige, doorzichtige en heldere massa is.

In deze massa, die tegelijk zichtbaar (waarneembaar) en onzichtbaar, want doorzichtig is, die tegelijkertijd verschijnsel en "geen verschijnsel" is, tegelijk vast en bewegelijk, duister en helder, donker en licht is, ontstaat spiegeling. Deze spiegeling wordt meer en meer effectief en heeft in de mens plaats, zowel in de ontwikkeling van de mens als mensheid als in de ontwikkeling van ieder mens individueel. Dit is het ontwikkelings- of verbeldingsproces.

Aan deze spiegeling komt mee zien en onderscheiden of bewustzijn en denken welke zich in de mens laten gelden, doch aanvankelijk is het bewustzijn nog schemerachtig, d.w.z. de spiegeling nog weinig effectief. De mens beseft in zich van alles, en handelt ernaar, zonder helder te weten hoe of waarom hij, zus of zo doet.

HET KINDERLIJK EGOÏSME

voordracht van mevr. L.M.C. Richard-Stuurman, gehouden op 26 maart te Utrecht.

Het thema EGOÏSME is in de Ind. ps. algemeen bekend, zij het meestal onder andere namen als ichhaftigheid, egocentriciteit, ik-gerichtheid enz. Door de ontwikkeling van het gemeenschapsgevoel slijpen de scherpe kanten van het egoïsme af. Dit alles is voor ons genoeg bekend.

Mijn onderwerp Kinderlijk Egoïsme veronderstelt een onderscheid, dat nader bekeken kan worden.

1. Egoïsme. Dit treft men aan door de gehele maatschappij, door geheel het menselijk bestaan, collectief als individueel van zeer grof tot raffijn. Het uit zich in handelingen als het onachtzaam weggoeien van papier op straat tot in de belangenstrijd uitlopend in oorlog en vernietiging.

Wie "ik" zegt of denkt, stelt daarmee tevens het "jij niet", de ander niet. Wie "ik" zegt sluit wezenlijk al het andere uit. Het ego is er voor zich alleen, en voorzover het de ander onderkent, wordt het aan hem ondergeschikt gemaakt. Gangbaar beseft de mens evenwel dat het zelfzuchtige niet te pas komt, dat het niet strookt met het menselijke.

Met dit "menselijke" weet hij echter eigenlijk weer geen raad als hij zijn ik-zucht niet de baas kan en verzucht: "Ik ben ook maar een mens".

Dit tweërlei menselijke werd door Nic. Beets treffend tot uitdrukking gebracht in een klein gedichtje:

O, zeg dat niet, o, zeg dat nooit: "Ik Ben maar een mens"

Er is niets schoners toch dat ik U wens.

2. Kinderlijk egoïsme. Stelt dit een apart soort egoïsme of stelt het het egoïsme als kinderlijk, dus onvolwassen.

Beschouwen we eerst het egoïsme bij het kind, dan kunnen we ook hier opmerken, dat het kind zelf het middelpunt is van zijn wereld, waarom alles draait. Verschillend lijkt mij *de tolerantie*, en meer nog, want verheugen de volwassenen er zich niet over dat het kind voor zich zelf weet op te komen, dat het niet de kaas van zijn brood laat eten enz. enz. Lachen we niet vertederd als het twee koekjes neemt en zeggen: "Ach ja, een kinderhand is gauw gevuld" en hoe graag worden ze niet gevuld, zonder er bij stil te staan, dat deze kleine beginnende "ikjes" straks de hele wereld in hun gretige handjes willen hebben.

In het kort gezegd: Men beseft het egoïsme van het kind ONAFSCHEIDELIJK VAN ZIJN GROEI TOT INDIVIDUALITEIT.

Blijft over na te gaan of het egoïsme zelf kinderlijk dus onvolwassen is, of dat het blijvend bij de mens behoort evenals het gemeenschapsgevoel en waarom dan dat laatste ontwikkeld dient te worden en het egoïsme in minder of meerdere mate moet worden afgeremd. Dit nagaan kan geschieden langs de weg van de waarneming, met als resultaat een *hoogst mogelijke waarschijs-*

Men zoekt spijkers op laag water en wijst op onbelangrijke fouten en onvolmaaktheden om te bewijzen, dat zijn ideeën evenzo waardeloos zijn. Het is al een zeer oude waarheid, dat profeten alleen buiten hun eigen stad of streek iets tot stand kunnen brengen.

Is dat gelukt, dan eerst is hij "hun grote man", dan pas is hij "van hun". Iets dergelijks ziet men ook nu nog overal. Haalt men b.v. bij bepaalde bedrijfsproblemen een Amerikaanse adviseur, dan wordt zijn advies geaccepteerd, ook al beweert hij hetzelfde als de afgewezen eigen landgenoot.

Als men dan ook een buitenstaander is, moet men het helemaal zijn en een soort mytisch prestige genieten om mensen ertoe te zetten een verandering te accepteren of er tenminste over te denken.

Weerstand uit zich niet alleen in critiek en oordeel, maar vertoont zich ook in alle mogelijke verschijnselen van onlust en ontevredenheid.

Soms zijn er geen theoretische bezwaren gerezen, maar op het moment van uitvoering treedt de weerstand voor de dag als een elastieke muur, waar niet doorheen te komen is.

In een organisatie of bedrijf kan men dan ook statistisch een piek in het verloop constateren bij invoering van veranderingen, uiteraard gepaard gaande met hoge kosten voor de bedrijven. Ook dit is een reden geweest om de WEERSTANDEN TEGEN VERANDERING te gaan bestuderen.

Bij het onderzoek heeft men kunnen constateren, dat de reacties bestaan uit ONVERSCHILLIGHEID ("ze moeten dan maar zien, dat het mis loopt" eventueel door de mislukking te arrangeren) en GEVOELEN VAN ONLUST EN ONTEVREDENHEID, uitgedrukt in kankeren, prikkelbaarheid enz. Over een bepaalde grens heen is VERMINDERING VAN PRESTATIE en WEGLOPEN het gevolg, waarbij de samenhang tussen de verandering in het bedrijf en de opgegeven reden tot weglopen onbewust gebleven is.

Om tot dieper begrijpen van het ontstaan van deze weerstanden te komen, kan men zeggen, dat het hele psychische leven afgestemd is op de omgeving, waarin men leeft.

Er is dus een bepaald evenwicht tussen het innerlijke leven en de uiterlijke situatie, anders gezegd: voorstellingen, gedachten, gevoelens en meningen hebben te maken met datgene wat van buitenaf meegemaakt wordt. Kloppen de meningen niet meer met de omstandigheden, dan ontstaat onzekerheid. Opeens ontstaat een evenwichtsstoring gepaard gaande met bedreiging. Immers in de oude leefsituatie was men geborgen, daar kon men instinctief reageren, maar door de verandering in de situatie wordt men uit dit evenwicht gegooid.

Enerzijds ligt hier een uitdaging tot ontwikkeling, tot nieuwe aanpassing, anderzijds echter een gevaar, een bedreiging.

Het is aannemelijk, dat een aantal mensen op het veiligheidsstreven terugvallen en trachten een situatie om zich heen te creëren of te handhaven

overeenkomstig de bekende.

ONZEKERHEID EN BEHOEFTE AAN BEVEILIGING ZIJN HOOFDOORZAKEN, DIE LEIDEN TOT WEERSTAND TEGEN VERANDERING.

Hierover nog een opmerking.

In een constante situatie continueert het verleden, het bekende. Op het moment van verandering treedt het onvoorspelbare, de toekomst op. In zekere zin, meent de Heer v. S., geeft de indiv. psychologie met de bereidheid tot het risico van de moed tot aanpassing, een antwoord op de moderne tijd.

In vroegere culturen was dat in veel mindere mate nodig.

Hoe sneller de maatschappelijke situatie en de cultuur verandert en misschien de mens mee, des te meer wordt in een open toekomst gekeken en zal er een ander soort zekerheid moeten komen om die veranderingen het hoofd te kunnen bieden.

Mensen met een bepaalde moed en zekerheid staan niet afwijzend t.o.v. voorstellen en zijn tot eventuele kleine proefnemingen bereid. Meestal gaat een serieus opgezet experiment goed en is het onjuist te menen, dat het gevaarlijk is om te experimenteren omdat bij mislukking de weg terug niet meer mogelijk zou zijn. Meestal moet men echter niet meer terug, doch slechts verbeteren totdat het gestelde doel bereikt is.

Bij velen stuit men op een "ja maar . . ." of wordt een gemompel van ongelooft geuit, wanneer over de toepassing elders gesproken wordt. Alleen het in werking zien van de veranderde werkwijze kan voor velen een begin tot bereidheid betekenen.

De ingeroeste meningen, waarop de zaken draaien, worden a.h.w. ondergraven door de voorstellen tot verandering. Twijfel aan eigen stellingen ontstaat.

In deze fase is het oppassen geblazen, want heel de oude voorstellingswereld komt in verzet en laat zich alleen in een zeker proces overwinnen. De partijen zijn meestal ongelijk en in het nadeel van de vernieuwer. Deze kan immers slechts globaal en onder moeizame bewoordingen zijn voorstel brengen, terwijl de ander redeneert vanuit eigen ervaringen. Dat nieuwe begrijpt hij niet precies en dus is het volgens hem onzin. Brengt de eerste eveneens ervaringen in, dan ligt de verhouding gunstiger, maar meestal komt de weerstand op het vlak van de meningen te liggen.

Een andere moeilijkheid bij een voorstel tot vernieuwing is dat *niet de verandering gezien wordt, maar dat de oude situatie "in" de verandering geprojecteerd wordt.*

Er komt een nieuwe chef op de afdeling b.v. Hier verandert niet alleen de factor "chef", maar alle factoren veranderen min of meer mee. Hier moet men *in gebelen leren denken.*

Een bron van weerstand wordt o.a. in het gevoelsleven aangetroffen. Daar waar we mee gewend zijn te leven heeft doorgaans onze sympathie soms gepaard aan heimwee naar het oude vertrouwde, want we hechten aan de dingen.

ons kunnen oriënteren en wijden, dat zin geeft aan ons bestaan (Adler, Krangel, Fromm e.a.).

Deze basisbehoeften gelden zonder uitzondering voor iedereen, slechts de verhouding is gevarieerd afhankelijk van leeftijd, type, mogelijkheden en enkele strikt persoonlijke factoren. Er zijn echter minima.

Voor het kind, als het meest kwetsbaar, gelden deze basisbehoeften het sterkst. Bij een gering tekort b.v. aan beschermende liefde, wordt het "alleen maar" niet gelukkig, maar bij een groter tekort wordt het innerlijk angstig en agressief. Het voelt zich verwaarloosd en schuldig en ziet voor alles gevaar en kan daardoor niet tot goede relaties komen met zichzelf en anderen. De innerlijke vrijheid wordt sterk ingeperkt en de energie aangewend tot verdediging i.p.v. een harmonische groei en ontplooiing.

Innerlijk ontstaat hoogmoed, veeleisendheid, ontevredenheid, zelfverachting, zelfhaat, zelfvervreemding enz.

Dit alles en meer noemt men *neurose*, waaraan naar schatting een miljoen Nederlanders lijdt.

Anderen verwerken een tekort aan behoeften in het lichamelijke (roken, te veel eten, drinken) en ook spelen ze meestal een rol in huwelijks- en opvoedingsproblemen, onmaatschappelijk gedrag, psychopathie, verslaving, zelfs mischansen bij schizofrenie, maar zeker ook bij een groot deel der zelfmoorden. Tot besluit noemde de heer Windels nog de condities voor het levensgeluk of de hypothese van de ps. basisbehoeften voor de toekomst van het Christendom van groot belang.

Een moraliserend pseudo-Christendom vernietigt levensgeluk, beknot vitale behoeften en roept zodoende zoveel agressie op, dat het uiteindelijk zichzelf zal vernietigen.

Een Christendom, waarin medemenselijkheid, liefde, geborgenheid, vergeving van zonden en recht op aardse geluk centraal staan, kan belangrijk bijdragen aan het bevorderen van het levensgeluk.

Blijft nog de vraag, of het streven naar levensgeluk ethisch aanvaardbaar is. De strijd hierover is al duizenden jaren oud.

Geluksvondigsters, hedonisten, zijn altijd belasterd, maar juist om al de hier tevoren aangeduide ongelukken moet het streven naar geluk evenzeer een ethisch juiste zaak zijn, welke natuurlijk afgewogen dient te worden tegen andere ethische waarden.

Samenvattend kan gezegd worden, dat
geluk de gezondheid bevordert, dat
gezondheid goed is, dus dat
BEVORDERING VAN GELUK GOED IS.

L. R.

Er is durf voor nodig te geloven in je eigen twijfels.

Fons Jansen.

Het moet echter niet verward worden met *de extase*, de geluksroes, de betovering of verrukking omdat deze in tegenstelling met de voorgenoemde uren kan aanhouden, en de werkelijkheidsbeleving daarbij zowel verdiept als vertroebeld kan zijn. Behalve door medicamenten is deze geluksroes niet rechtstreeks op te wekken, en zal evenals de hiervoor genoemde buiten beschouwing worden gelaten.

Hoe staat het nu met de beïnvloedbaarheid van het geluksgevoel?

Vóór alles geldt dat het niet rechtstreeks kan worden bereikt en dat een gespannen jacht op geluk het geluksgevoel kan verdrijven. Enkele uiterlijke (sociaal economische) en innerlijke (psychologische) condities zouden het geluksgevoel gunstig of ongunstig kunnen beïnvloeden. De psych. condities zullen we nader bekijken.

1. De eerste en belangrijkste hypothese is, meent de heer W., dat tevredenheid, genieten en levensgeluk in hoge mate bevorderd worden door adequate voldoening der basisbehoeften en groei naar volwassenheid.
2. Er moet een verband bestaan tussen adequate voldoening der basisbehoeften en groei naar volwassenheid.
3. Er bestaat waarschijnlijk een verband tussen ps. volwassenheid (althans voor meerderjarigen) en de mogelijkheid tot genieten, tevredenheid en gelukkig-zijn.

De ps. basisbehoeften komen voort uit de menselijke natuur en zijn te vergelijken met, en even noodzakelijk als voedsel, vocht, zuurstof enz. voor de lichamelijke gezondheid.

Gezien de eenheid van psyche en lichaam kunnen verwaarlozing van de ps. basisbehoeften eveneens leiden tot ziekte en dood.

Ze zijn te onderscheiden in:

1. Zelfbehoud, geborgenheid, emotionele en structurele veiligheid.
2. Behoeftte om liefde, warmte, vriendschap enz. te geven en te ontvangen en de behoefte aan affectief contact, solidariteit enz.
3. Beleving of uitzicht op geluksgevoel.
4. Behoeftte aan erkenning, waardering, aanvaard- worden, zelfrespect, bemoeiding.
5. Behoeftte aan zelfstandigheid, zelfbeschikking, vrijheid.
6. Behoeftte aan identiteit, een leefbaar "self-concept".
7. Erotische en seksuele behoeften.
8. Behoeftte aan nieuwe ervaringen, avontuur en kennis.
9. Behoeftte aan zelfrealisatie, ontplooiing, groei naar volwassenheid dwz. zelfverwerkelijking, zelfexpressie, spelend en scheppend bezig zijn. Het impliceert de behoefte om echt, waarachtig, authentiek proberen te zijn.
10. Religieuze behoeften in samenhang met de behoeften aan veiligheid, geborgenheid, verbondenheid en een waardensysteem waarop en waaraan we

Mogelijk faalt men toch nog bij een praktische vernieuwing, omdat dan de dingen niet meer vertrouwd zijn (het kille moderne lab.). Voorbeeld: Het vieze kussentje op de kruk van de machinist, door de werkster vervangen door een schoon, wordt met verbolgenheid ontvangen. Dergelijke kleinigheden kunnen oorzaak zijn van hooglopende ruzies en weglopen. Hier ligt net verzet in de factor van de gevoelswaarde. Bovendien nam een ander de beslissing tot verandering. Het is een aantasting van de eigenwaarde. Veelal wordt dit punt over het hoofd gezien bij werkelijk praktische veranderingen, die echter van bovenaf ingevoerd werden.

Het sterkst treedt het verzet op waar men aanvoelt, dat eigen toekomstverwachtingen in het geding komen (gaan promotiekansen b.v. verloren?).

Hier liggen wel de meest irrationele weerstanden, waarbij men met alle middelen tegen de vernieuwing bokst. Altijd als de toekomst a.h.w. onder de voeten wordt weggetrokken, vormt zich agressie.

Daarom meent de Hr. v. Sassen, dat het lang niet onbelangrijk is te weten hoe men weerstanden kan voorkomen of uit de weg ruimen. Dit geldt in het bijzonder voor leidinggevende personen.

L. R.

HET INDIVIDUALITEITSBEGRIIP IN DE MODERNE PSYCHOLOGIE EN ANTHROPOLOGIE

Verslag v.d. voordracht van de heer drs. H. v. Praag, psycholoog te Amsterdam gehouden op 26 februari 1966 te Amsterdam. (ongecorrigeerd)

Eigenlijk al vanaf het begin hebben twee richtingen in de psychologie de subjectieve en de objectieve, elkaar heftig bestreden. Veelal ontzegden zij elkaar het recht om zich psychologie te noemen. Een tragische omstandigheid daarbij is, dat bepaalde richtingen dominant aan de universiteit gedoceerd worden, zodat een vaak eenzijdig en vertekend beeld ontstaat omtrent psychologie en wetenschap. Ruim genomen draagt de psych. therapie in het algemeen een subjectief karakter - denkend vanuit een subject- terwijl de psych. techniek, uitgaande van objectieve criteria, de objectieve kant vertegenwoordigt. De subjectieve richting heeft een sterk kwalitatieve instelling aansluitend bij een filosofische wereldbeschouwing en de objectieve een meer kwantitatieve, aansluitend bij de natuurwetenschappen. Verschillende malen heeft men in deze eeuw getracht om met deze beide tot een synthese te komen (dissertatie van Nijkerk). De eerste poging werd echter reeds door Plato ondernomen, bij wie we een typisch lichamenlijk gebonden psychologie vinden enerzijds en een veel minder

grijpbare, doch niet minder essentiële IDEEËNLEER anderzijds. De onderlinge relatie daarbij is echter niet voldoende helder.

Ook in het moderne psych. denken komen beide facetten voor, b.v. het lichamenlijk gebonden onderbewuste en de daarmee samenhangende theorieën afgestemd op het biologische (het driftleven bij Freud) hebben een sterk vitale inslag. Het bovenbewustzijn of normenbewustzijn (bij Freud het Über-ich, bij Jung het collectief onbewuste) tracht men daarentegen meer op geestelijke wijze te benaderen.

De vraag: HOE KOMEN WE TOT EEN SYNTHESE of WAAR KOMT DEZE DIFERENTIATIE VANDAAN, blijft echter bestaan.

De heer v. Pr. wil wijzen op een geschrift van prof. de Groot te Amsterdam, die de studenten opvoedt vanuit de gedachte, dat de mens een soort veredelde computer is en dat het mogelijk moet zijn om het menselijk gedrag op vergelijkbare wijze te beschrijven, zoals b.v. ook de prestaties van een computer te beschrijven zouden zijn.

Prof. de Groot is wel bereid om begrippen als "verstaan, invoelen, begrijpen, intuïtie enz." te aanvaarden als hulpmiddelen in de wetenschappelijke beschouwing, zoals ook de intuïtie in de wiskunde aanvaard wordt om de hulplijn te vinden, doch nooit als bewijsvoering. Alles wat buiten dit verlichte behaviorisme om geschiedt (ps. analyse, individual ps., phaenomenologische ps. enz.) vindt hij toch eigenlijk onwetenschappelijk.

Vanuit dit behaviorisme streeft men ernaar om tot een z.g. *psychologisch model* te komen, wat het totaal van het psychische leven zou moeten omvatten. Dergelijke ps. modellen zijn zowel in Europa en Amerika als in Japan opgesteld, doch zijn eigenlijk niets anders dan transplantaties van niet-psychische, maar sociologische, biologische of mechanische modellen, overgenomen uit de wereld van de cultuur en van de computers. Een synthese is, evenmin als bij Plato, of de modernen als Stern en Kohnstamm of de Franse personalisten niet gevonden.

Om tot een dergelijk model te komen is het noodzakelijk om twee *sleutelbegrippen van onze cultuur* nl. INFORMATIE EN ENERGIE te doordenken en hun onderlinge relatie te herzien.

Het begrip ENERGIE is, gezien de vele gepubliceerde studies in de laatste drie eeuwen genoeg bekend. Afkomstig uit de mechanica heeft ze een enorme vlucht genomen, vooral toen in de 20e eeuw ook de materie onder bepaalde omstandigheden als energie-vorm opgevat kon worden (Einstein) en ook de scheikunde en de biologie er bij betrokken werden (assimilatie en dissimilatie).

Bovendien kwam Bertereff (een leerling van Pavlow) met het begrip *psychische energie* daarmee op bepaalde ongrijpbare energie vormen duidende, b.v. bij het oplossen van een vraagstuk is behalve een bepaalde hersencapaciteit

Een onderscheid dient echter gemaakt te worden:

1. tussen gezonde vrijwillige beperking van de eisen en dwangmatige,
2. tussen een beperkte, doch stimulerende *ontevredenheid* en een diepgaande ontmoedigende, welke verlamdend kan werken.
3. tussen een incidentale en chronische tevredenheid, respect. ontevredenheid. De "bourgeois satisfait" illustreert de chron. tevredenheid welke bestaat uit misleidende zelfgenoegzaamheid, middelmatigheid, verlies aan intensiteit en beweging, gebrek aan leven en conservering van bezit. De Chron. *ontevredenheid* duidt bijna altijd op chron. veeleisendheid en dus op psychische onvolwassenheid.

Geluksgevoel en levensgeluk:

Als het volgt te onderscheiden en in te delen:

Het geluksgevoel *als afwezigheid van* angst, pijn en lijden en van schuldgevoelens. spanning, eenzaamheid, verveling, en zorgen.

Hetenome gebruik van medicamenten (tranquillizers en ataractica) wijzen op Westerse pogingen om dit geluk te bereiken.

Psychologisch hebben Stoïcisme, Boeddhisme, Yoga, ascese en berusting waarschijnlijk verband met het verlangen naar afwezigheid van angst en leed al bevatten zij daarnaast tevens een element van eeuwige verlossing of transcendentiaal geluk.

Het geluksgevoel *als positieit beleven van* welzijn, sjaaloom, vrede, enz. waarbij we ons verzoend voelen met onszelf, de mensen en het bestaan en bereid zijn tot mildheid, contact, solidariteit, openheid en overgave. Hierdoor wordt het tot een zijns-*openbarende* beleving waarin de mens nieuwe demensies ervaart in het wij. de ander en zichzelf, waardoor het leven voller, rijker en intensiever op hem inwerkt. In deze toestand voelt de mens zich geworteld, een eenheid vol *élan*, vitaliteit, competentie en warmte.

Deze geluksbeleving vraagt een praesentische instelling op het *nu* en het *bier* en kan van kortere of langere duur zijn.

Wanneer dit vrij, regelmatig en gedurende grote levensperioden beleefd wordt kan van *levensgeluk* gesproken worden.

Juist dit levensgeluk, dat gedurig bedreigd wordt, vraagt een mate van psychische volwassenheid, een ik-sterkte, dat veel verdriet, teleurstellingen en moeilijkheden kan dragen zonder blijvend ongelukkig te worden.

Deze ik-sterkte is afhankelijk van constructie en gezonde bevrediging van de basisbehoeften.

Tenslotte is nog een *zeer intensief en kortstondig geluksgevoel* te noemen, een zeldzaam heerlijke beleving, waarbij de mens zich hoog, onbegrensd, licht, klaar, verheven, edel en vernieuwd gevoeld.

Kenmerkend is hierbij een geprononceerde beleving van de werkelijkheid, een blijmoedigheid aanvaarden van het bestaan.

erover nagedacht. De Romein Varro rekende uit dat in zijn tijd er al 288 verschillende doctrines bestonden, en toch schreef H.C. Rümke in zijn proefschrift (1923) dat er verrassend weinig over het geluksgevoel is gepubliceerd, sterker nog, dat er over het ontstaan en de doorleving van het geluksgevoel in het geheel geen literatuur bestond. De heer W. wil trachten enkele hypothesen op te stellen over de vraag hoe GENIETEN, TEVREDENHEID en LEVENSGELUK bevorderd kunnen worden. Deze hypothesen zullen slechts een beknopte samenvatting en rangschikking geven van al datgene wat reeds eerder op veel poëtischer en diepzinniger wijze gezegd is.

Als eerste dan de opmerking dat GENIETEN, TEVREDENHEID en LEVENSGELUK nauw betrokken blijken te zijn met het begrip GELUK, en dienen daarom nader bekeken te worden.

Genieten:

Bij de kunst van iets GENIETEN behoort de kunst van *verwijlen*. Bovendien stijgt de intensiteit van het genieten met *de bewustheid* van het in-zich-opnemen, die weer afhankelijk is van bereidheid en gevoeligheid voor nuances. Matigheid en afwisseling voorkomen afstomping. Het bewustzijn dat een tegenegen ander medegeniet, verhoogt het eigen genot, daarbij zijn rust en intimitéit wenselijk terwijl vreemden en onrust storend kunnen inwerken.

Bij GENIETEN is maar een deel van de mens betrokken. Uitbreidingen kunnen het genieten meer en meer in *een geluksgevoel* doen vervloeien.

Een opmerking:

De sexuele zelfbevrediging is zelden bevredigend en vaak wordt, daarbij een partner gefantaseerd. Een *coitus* met iemand waarvan men niet houdt, laat vaak een kater na.

Het meest gelukkig maakt de sex. omgang met een geliefde partner. Dan intensiveert het genieten de liefde en de liefde omgekeerd het genieten, waardoor het geluk en de onderlinge band versterkt worden.

Het is jammer dat van het sexuele leven vaak lang niet zoveel genoten wordt als mogelijk is. (In circa de helft der Ned. huwelijken zou het sex. belevén voor de vrouw onbevredigend zijn en daarmee tevens toch ook voor de man).

Het veelvoorkomende wantrouwen tegen genieten zou plaats moeten maken voor een genuanceerde waarderende houding vooral ook t.o.v. het lichaam, bovendien kunnen opvoeding en zelfopvoeding de mogelijkheden om te genieten ontwikkelen.

Tevredenheid:

Augustines schrijft in de "Vita Beata": De tevredene heeft alles wat hij begeert, omdat hij niets begeert, wat hij niet krijgen kan en daarom kan hij ook gelukkig zijn.

Gadourek vermeldt dat tevredenheid opvallend intensief verbonden is met de algemene geluksbeleving.

tevens iets nodig wat niet direct grijpbaar is, en wat dan aangeduid wordt als psych. energie.

Hier kunnen we ook vergelijkingen maken met de Yoga leer van het Boeddhisme, waar het begrip PRANA de kosmische energie aanduidt, welke men kan inademen en welke tot geestelijke gezondheid leidt. Het PRANA bevat volgens de Indiers niet alleen voedsel voor het lichaam, maar vooral ook, — en hier vinden we de overeenstemming met het begrip INFORMATIE, — voedsel voor de geest.

Door de evolutie van de automatisering en vooral ook door de cybernetica krijgt het begrip INFORMATIE meer en meer betekenis. Het is in de eerste plaats Wiener geweest, die de aandacht vestigde op de betekenis van de informatie voor de techniek, daarbij zich beroepende op de reeds bestaande significe theorie, de betekenis- of informatieleer van Shannon, die dit begrip nieuwe inhoud heeft gegeven door de informatie te quantificeren, het daarmee toegankelijk makend voor de natuurwetenschap.

Deze quantificatie stelde de mens voor het eerst in staat om instrumenten te maken die niet alleen de spierkracht konden overnemen of verlengen maar ook bepaalde hersen arbeid.

In de techniek is thans het begrip INFORMATIE een belangrijk en algemeen gehanteerd gegeven geworden. Wel betreft het hier de *gequantificeerde informatie* welke de computer doorgeeft en men kan er al of niet lang over discussieren of deze informatie de eigenlijke is, of, evenals de letters van een boek, bestaat uit informatiesymbolen.

Twee stadia zijn te onderscheiden, ieder met een afzonderlijke ontwikkeling: *de informatieleer* en *de cybernetica van de computers*.

Een derde stadium ontstond door de grote vlucht van de microbiologie na de ontdekking van bepaalde nieuwe bouwstenen van het leven, nl. de z.g. *d en a en r en a moleculen*, waarin een bepaald soort informatie blijkt opgesloten te liggen, welke degenen in staat stellen om volgens een plan het organisme op te bouwen. Het is de bedoeling van de heer v. Pr. om duidelijk te maken dat twee werelden, die eigenlijk nooit met elkaar geconfronteerd werden nl. de I. en de E. wereld (Informatie en Energie) thans in sterker mate dichter tot elkaar gekomen zijn.

Vele problemen worden nu opnieuw gecatalogiseerd als behorend tot de I - E verhouding. T.a.v. de natuur en geesteswetenschappen heeft men in de natuur te maken met een ENERGIE VERSCHIJNSEL met bijaspect de INFORMATIE terwijl men in de cultuur of geesteswetenschap te doen heeft met een INFORMATIE PROBLEEM met bijaspect de ENERGIE.

(verg. hier het begrip psych. energie van Bertereiff)

Tegenstellingen als cultuur-natuur, ideaal-realiteit, theorie-practijk, maatschappij-cultuur en lichaam-geest kunnen nu teruggebracht worden tot een E en I verhouding, waarbij de menselijke psyche fungeert als een ONTMOETINGSVELD,

waarin de confrontatie plaats vindt van de informatie en energiesector.

Als psychisch wezen staat de mens dus naar twee zijden open, naar de wereld van de informatie en naar die van de energie.

Menselijk leven betekent dan contact tussen beide werkelijkheden. Wil men nu in het licht van het voorgaande komen tot een nieuwe conceptie van het menselijke individu of de menselijke persoonlijkheid, dan zal men daarvoor een model moeten conciperen waarbij deze twee kanten duidelijk naar voren komen.

Eigenlijk is Plato de eerste en enige gebleven, die dit probleem heeft trachten te doordenken, al heeft hij het in zijn leven niet tot een synthese weten te brengen.

Een aansluiting kunnen we nu ook vinden bij de theorie van Leibnitz (16e eeuw) die de mens beschouwde als *een open monade, een open eenheid*.

Deze monade zou in staat zijn om voortdurend instromingen te ontvangen welke de materie onbekend zijn.

(verg. hier tevens de Ned. parapsycholoog Dietz)

In verband met de steeds weer naar voren gebrachte vraag of computers zouden kunnen denken, zou men hier een antwoord kunnen vinden in *een wezenlijk verschil tussen mens en computer*. Er is nl. iets wat de mens kan en de computer niet en nooit zal kunnen, hetgeen samenhangt met het vraagstuk van de volledigheid (stelling van Gödel, gepubliceerd in 1931)

Opmerking: Wil men de mogelijkheden van beiden vergelijken, dan kunnen slechts die mogelijkheden in beschouwing worden genomen, die binnen de wereld van de computer vallen. Subjectieve processen als voelen en streven vallen buiten die wereld en zijn dus onvergelijkbaarheden.

Een computer is in staat om iedere theorie uit te denken, omdat hij *alle deductieregels* kan toepassen. Zo is de Comp. in staat om b.v. achter alle stellingen van de wiskunde te komen. De mens echter, heeft Gödel aangetoond, is in staat om in ieder systeem uitspraken te doen, die waar en onweerlegbaar zijn doch nimmer uit de axioma's zelf zouden zijn af te leiden.

Een axioma systeem kan daarom nooit volledigbaar gemaakt worden. Er zijn altijd uitspraken die men buitenaf geven kan, die waar en onweerlegbaar zijn, doch buiten het systeem moeten vallen per definitie (b.v. de paradox in de logica, waarvan G. uitgegaan is)

De computer zal nooit in staat zijn om stellingen te maken, die buiten het program vallen, terwijl de menselijke geest in staat is om *INVALLEN* te krijgen, waardoor hij een program waarmee hij bezig is opnieuw kan aanvullen. En dit is mogelijk omdat hij, zoals Plato reeds zei, *BURGER IS VAN TWEE WERELDEN*, die van de dingen en van de ideeën.

Hier ziet men ook het grote tekort van het Franse existentialisme en van al degenen die de introspectie in de psychologie ontkennen.

(verg. Sartre: "We staan op het balkon met de rug naar de binnenkamer en zien slechts de buitenwereld")

Om een nieuw denk-model van de mens te maken, waarmee men psychisch zal kunnen opereren, heeft men een wetenschappelijk model nodig. Spreker wil dit als volgt verduidelijken:

De mens is in staat beiden uit de buitenwereld te krijgen en beelden uit de geest (archotypen van Jung, ideeën van Plato, invallen, intuïtie etc.) welke beiden hij met de ervaringen via de zintuigen (het opneem apparaat van de energie wereld) opgedaan heeft, tot een eenheid moet trachten te brengen in zijn leven.

Daarvoor functioneren de *FANTASIE* en het *DENKEN*.

De fantasie is het vermogen om ideeën te vertalen in de wereld van de dingen, terwijl *het denken* de dingen tracht te vertalen in de wereld van de ideeën.

M.a.w. de fantasie werkt van het abstracte naar het concrete terwijl het denken omgekeerd van het concrete naar het abstracte gaat. Beide vermogens komen voort uit het feit dat de mens burger is van twee werelden, de zichtbare en onzichtbare, de natuurlijke en de geestelijke, en daardoor subjectief en objectief, quantitatief en kwalitatief getrokken wordt.

De heer v. Praag is van mening dat in de komende decennia gezocht moet worden naar operationele modellen van de menselijke individualiteit waarin het dubbele aspect van "open zijn" via de zintuigen en via de geest uitgebeeld zullen worden om daarmee tot inzicht te komen van wat psyche is. Dat zal een eerste noodzakelijkheid zijn, omdat de psyche de taak heeft om de boodschappen, de informatie uit de twee werelden in de mens tot een eenheid te brengen zodat ze tot daadwerkelijke effecten leiden.

Bovendien zal men van daaruit andere theorieën kunnen opstellen over neurose en psychose.

L. R.

HYPOTHESE OVER HET BEVORDEREN VAN LEVENSGELUK

Voordracht van de heer P. W. Windels, arts voor psychotherapie te Driebergen, gehouden op 26 maart 1966 te Utrecht.

Reeds in 386 n. Ch. werd er een conferentie gehouden over "Willen wij gelukkig zijn?", onder leiding van de latere kerkvader Augustines. Zonder aarzelen antwoordden alle deelnemers: "Ja, alle mensen willen gelukkig zijn, maar... slechts weinigen gelukt het".

Dit is ook de uitkomst van een recente enquête uit Frankrijk, waarbij 8% gelukkig, 40% een beetje en 40% niet gelukkig bleken. De verlangens naar geluk zijn oeroud. Alle ons bekende volken van Azië, Klein Azië en Europa hebben